

FRIES LEVEND ERFGOED

**WERKEN AAN
VERSCHIEDENHEID**

www.frieserassenengewassen.nl
info@frieserassenengewassen.nl

Platformreeks nummer 1, oktober 2022

Samenstelling en tekst: Johannes Spysma
Grafische verzorging: STIP, Leeuwarden, www.stipwerk.nl

Prijs losse verkoop: €2,50

Bank: NL 16 TRIO 01976 46 174 ten name van penningmeester Werkverband Friese Rassen.

Deze brochure is een uitgave van het 'Platform Friese Rassen en Gewassen' waarin de organisaties die zich richten op het behoud van de Friese landbouwgewassen, dierenrassen, fruitrassen en houtige gewassen samenwerken.

De publicatie kwam tot stand door een financiële bijdrage van de Provincie Fryslân

Deze brochure gaat over de werkzaamheden van het in 2016 opgerichte 'Platform Friese rassen en gewassen'. De organisatie werd ingesteld om de Friese en met Fryslân verwante landbouwgewassen, dieren- en fruitrassen te verzamelen, te beschrijven en te behouden. Bovendien werkt het Platform eraan mee, dat de houtige gewassen, autochtone bomen en struiken die in de provincie voorkomen, de nodige aandacht krijgen. Het Platform biedt voorlichting en educatie ten aanzien van bovengenoemde rassen en gewassen.

Het Platform bewerkstelligt dat de Friese en met Fryslân verwante rassen en gewassen die daarvoor in aanmerking komen, op meerdere terreinen worden toegepast. Met verwante organisaties worden contacten onderhouden die aan het verwekelijken van de doelstelling van het Platform bijdragen.

De hierna te noemen *functies* (verzamelen, beschrijven, behouden, gebruik, voorlichting en educatie) worden in hoofdstukje I toegelicht.

De tien invalshoeken van waaruit gewerkt wordt, worden belicht in hoofdstukje II. In hoofdstukje III wordt een overzicht geboden van de door het Platform te bereiken doelgroepen. In hoofdstukje IV valt te lezen op welke plekken met de rassen en gewassen kennis gemaakt kan worden. Hoofdstukje V biedt een overzicht van te verrichten activiteiten. In hoofdstukje VI staan de bij het Platform betrokken organisaties vermeld met de telefoonadressen via welke men ze kan bereiken.

Tenslotte volgt een overzicht van de door het Platform samengestelde publicaties.

I DE FUNCTIES VAN HET PLATFORM

Het Platform vervult een zestal *functies*: verzamelen, beschrijven en documenteren, behouden, toepassen, voorlichting en educatie.

Verzamelen

De Friese en met Fryslân verwante *landbouwgewassen* omvatten:

- zestien variëteiten van de meelvruchten
- dertig variëteiten van de peulvruchten
- eenenveertig knolgewassen
- een bladgewas
- een bloemgewas
- twee steelgewassen
- een groenbemester

Er zijn negen Friese *dierenrassen*:

- het Friese paard
- een tweetal koeienrassen
- een tweetal schapenrassen
- een tweetal hondenrassen
- twaalf kleurslagen van de Friese hoenders
- de landgeit

Bij het Friese of met Fryslân verwant *fruit* zijn er:

- tien appelrassen
- een Friese peer
- drie bessenrassen
- een mispel
- een kiwi
- de wichter

Tot nu toe in Fryslân geïnventariseerde oorspronkelijke *houtige gewassen*:

- 70 bomensoorten
- 34 soorten struiken
- 5 soorten klimplanten
- 70 bramensoorten

Beschrijven en documenteren

Bovenbedoelde rassen en gewassen werden beschreven in een eind 2017 verschenen *naslagwerk*.

In 2019 verscheen een publicatie waarin de dierenrassen, de fruitrassen en de landbouwgewassen aan de hand van enkele wezenlijke kenmerken gedocumenteerd en gefotografeerd werden. Dit is bedoeld om de rassen en gewassen voorzover nodig bij vermeerdering binnen hun eigenschappen te houden. Bovendien wordt zo duidelijk waar we het over hebben bij de collecties van het Platform.

Ook zijn de door het 'Werkverband Friese rassen' verzamelde gewassen in herbaria en wanneer ze daarvoor in aanmerking kwamen, in alcohol opgeslagen.

Een duplicaat van de zadencollectie wordt onder gecontroleerde omstandigheden in de Genenbank in Wageningen bewaard.

De Genenbank in Lelystad bevat het zaad van de meeste Friese dierenrassen. In Wageningen is een Genenbank voor de fruitrassen.

Behouden

De landbouwgewassen worden door het 'Werkverband Friese Rassen' in stand gehouden en vermeerderd.

Een elftal organisaties richt zich op het in stand houden en vermeerderen van de dierenrassen.

'Fruit yn Fryslân' en de 'Vrienden van het oude fruit' bekommeren zich over de Friese of met Fryslân verwante fruitrassen.

Gebruik

Landbouwgewassen

De bij het Platform aangesloten organisaties richten zich ook op het gebruik van de rassen en gewassen.

Door het Werkverband geproduceerde zaden worden in zakjes ondermeer door vestigingen van 'Welkoop' en de website van 'De Streekboer' verspreid. Ze kunnen ook besteld worden via info@werkverband-frieserassen.nl.

De zakjes worden eveneens aangeboden tijdens excursies en presentaties. Enkele voorbeelden van consumptietelers: de familie de Groot in Boer verkoopt Friese consumptieaardappelen. Jacob Wilman verhandelt in Ee het Woudgeeltje, het Wâldbeantsje, de Friese Kapucijner, de Reade Krobbe en de tuinboon Adrie. Kor Runia in Berlikum verkoopt Berlikumer Uien.

Dierenrassen

Voorbeelden: Vlees van het Fries-Hollandse Zwartbonte rund wordt verkocht door de 'Graasboerderij' in Sondel. 'Rispenstate' in IJlst verkoopt vlees van de Friese Roodbonte.

Fruitrassen

'Stichting Fruit yn Fryslân' en 'De Vrienden van het oude fruit' zetten zich in voor het verzamelen en gebruik van onder meer het Friese fruit.

Publiciteit, voorlichting en educatie

Met het oog op de publiciteit heeft het Platform een *website* (www.friese.rassen.en.gewassen.nl) samengesteld en wordt het tijdschrift OER vier maal in het jaar uitgegeven.

Voor het bekend maken van het Platform wordt zoveel mogelijk gebruik gemaakt van de *bestaande media*.

Op de op de binnenkant van het achteromslag vermelde lijst staan de *publicaties* die door het platform zijn uitgebracht.

II ELF INVALSHOEKEN

De activiteiten van het Platform kunnen vanuit elf *invalshoeken* bekeken worden:

- agro-biodiversiteit
- streekproducten
- cultuurhistorie
- cultuurtoerisme en recreatie
- receptuur, kookkunst en gastronomie
- grondgebruikers
- natuurgebieden
- natuurinclusieve landbouw
- ruimtelijke kwaliteit
- plattelandsontwikkeling
- onderwijs en educatie

Dit werd uitgewerkt in het door het Platform vastgestelde raamplan *FAN FRYSLANS GRUN*. Zie pagina 11, nr. 24

Hierin een overzicht van de stand van zaken bij de rassen en gewassen, van de betrokkenen en hun belangen en thema's voor projectvoorstellen. In het raamplan wordt ook aandacht besteed aan de organisatie en financiering van de werkzaamheden.

Agro-biodiversiteit

Wereldwijd wordt een steeds groter deel van de agrarische producten geteeld met een steeds kleiner aantal rassen en gewassen. Veel (ook Friese en met Fryslân verwante) rassen en gewassen zijn verdwenen. Hierdoor ontstaat *genetische versmalling*. Om te kunnen inspelen op calamiteiten of op een veranderende vraag naar producten, is het nodig om terug te kunnen vallen op een brede genetische basis. Zichtbare en onzichtbare eigenschappen kunnen zo met het oog op de *agro-biodiversiteit* bewaard blijven. Vandaar de titel van deze brochure: 'Werken aan verscheidenheid'.

Het bevorderen van *genetische diversiteit* komt tot uitdrukking in het waarmaken van de in het vorige hoofdstukje genoemde functies. Bestaande rassen en gewassen kunnen verbeterd worden. Door ze te gebruiken, kunnen door veredeling op termijn ook nieuwe rassen en gewassen ontwikkeld worden.

Het Werkverband werkt daar aan

Streekproducten

Een deel van de rassen en gewassen is geschikt om ingezet te worden als *streekproducten*.

Een belangrijk kenmerk van deze producten is de *typiciteit*: het verband tussen gebiedseigenschappen, productiewijze en de zintuiglijke eigenschappen (smaak, geur, enzovoort). Bij het Platform gaat het om streekassen die in Fryslân hun oorsprong hebben of ermee verwant zijn.

Argumenten voor streekproducten zijn:

- bekende herkomst door directe relatie tussen consument en producent;
- duurzaamheid wat betreft productiewijze en vermindering van transportkilometers;
- voedselveiligheid en voedselkwaliteit;
- een faire prijs voor producenten en consumenten;
- behoud cultuurhistorische waarden.

Het streven is er op gericht dat het door de aangesloten organisaties geproduceerde uitgangsmateriaal voor streekproducten met de nodige continuïteit vermarkt wordt. Hiertoe worden met de betrokken doelgroepen contacten gelegd.

Cultuurhistorie

De Friese en met Fryslân verwante rassen en gewassen zijn een wezenlijk onderdeel van het levend Fries erfgoed.

Ze zijn in Fryslân ontstaan of ontwikkeld, of ze kwamen er voor en ontbreken nu of zijn zeldzaam geworden. Hun geschiedenis wordt beschreven in 'Tiden hawwe tiden'. Zie de lijst met publicaties achterin deze brochure.

(Cultuur)toerisme en recreatie

Op (cultuur)toeristische en recreatieve plekken die zich daarvoor lenen kan voorlichting worden gegeven over de Friese rassen en gewassen. De bovenbedoelde streekproducten kunnen er mogelijk ook aangeboden worden. Geschikte plekken met het oog op voorlichting zijn ook musea en een (rijdende) tentoonstelling. Vanuit deze invalshoek kunnen de in Fryslân aanwezige houtige gewassen er ook bij betrokken worden. Zie de brochure over dit onderwerp in de lijst met publicaties achter in deze brochure.

Receptuur, kookkunst en gastronomie

De rassen en gewassen kunnen een plek krijgen in *particuliere keukens* en op de spij斯卡arten van *restaurants*. Hiertoe kunnen aantrekkelijke recepten worden opgesteld. *Proeverijen* en *smaakproeven* kunnen er ook aan bijdragen. Zie de lijst met publicaties achter in deze brochure.

Grondgebruikers

De Friese rassen en gewassen kunnen toegepast worden door *grondgebruikers*. Hiertoe behoren onder meer het provinciaal bestuur en de Friese gemeenten. Deze zijn eveneens in staat subsidies voor dit onderwerp te verlenen.

De *landelijke overheid* heeft zich door het ondertekenen van het Europees biodiversiteitsverdrag vastgelegd op het bevorderen van de (agro)biodiversiteit. De Friese provinciale overheid stimuleert het tot stand komen van streekproducten met de friese rassen en gewassen.

De Friese *gemeentelijke overheden* besteden weinig aandacht aan dit onderwerp. De gemeente Leeuwarden vormt een uitzondering.

Het *Europees landbouwbeleid* wordt mede ingezet om boeren die 'Agri-environmental measures' in praktijk brengen, te belonen voor zulke diensten.

Behalve gras en mais, moeten ook andere gewassen geteeld worden. Dit moet in de nationale, provinciale en gemeentelijke *landschapspontwikkelingsprogramma's* tot uitdrukking komen. Zie de lijst met publicaties achter in deze brochure.

Kerkrentmeesters kunnen hun positie gebruiken om in contracten met hun pachters afspraken over de toepassing van Friese rassen en gewassen te maken. Er ligt hier ook een taak voor het '*Wetterskip Fryslân*' en het '*Friesch Grondbezit*'.

Natuurgebieden

De in Fryslân werkzame *natuurbeheerders* (Staatsbosbeheer, It Fryske Gea, Natuurmonumenten) maken voor het beheer van hun terreinen vooral gebruik van uitheemse dierenrassen. Het aantal percelen waar Friese of met Fryslân verwante rassen kunnen worden geplaatst kan aanmerkelijk worden uitgebreid.

Natuurinclusieve landbouw

Als boeren Friese en met Fryslân verwante rassen en gewassen gebruiken, werken ze mee aan een *natuurinclusieve landbouw*.

Deze heeft volgens Boeren-Natuur.nl als doel de biodiversiteit op en om het

boerenland te versterken. Door dit te regionaliseren, kunnen de Friese rassen en gewassen er ook bij betrokken worden. De Friese gebiedscollectieven kunnen er een belangrijke regierol in hebben.

Natuurinclusieve landbouw wordt in Fryslân geëntameerd door het '*Living Lab Friesland*'. Zie de lijst met publicaties achter in deze brochure.

Ruimtelijke kwaliteit

Bij de ruimtelijke inrichting gelden een aantal kenmerken voor *ruimtelijke kwaliteit*: ruimtelijke verscheidenheid, culturele verscheidenheid, duurzaamheid, aantrekkelijkheid en menselijke maat. Friese rassen en gewassen kunnen bij de ruimtelijke ordening van Fryslân aan deze kenmerken bijdragen. Dit geldt eveneens voor het behoud en de verzorging van de houtige gewassen. Zie de lijst met publicaties achter in deze brochure.

Plattelandsontwikkeling

Het Platform levert een bijdrage aan het op gang brengen van projecten waarbij toepassing van de Friese en met Fryslân verwante rassen en gewassen meerwaarde oproept. Het werken vanuit de hiervoor genoemde invalshoeken draagt bij aan het tot stand komen van een verbrede landbouw en heeft daardoor betekenis voor een gezonde ontwikkeling van het Friese platteland.

Onderwijs en educatie

Het is van groot belang dat onderwijs- en andere educatieve instellingen in de provincie het hoe en wat van de Friese rassen en gewassen in hun programma opnemen. Hierdoor kunnen ook lagere leeftijdsgroepen worden bereikt.

III DOELGROEPEN

De door het Platform te bereiken *doelgroepen* zijn in de eerste plaats de bij het in stand houden en vermeerderen te betrekken zaadtelers, consumptietelers en andere instandhouders. Bovendien kunnen bedrijven voor de verkoop van zaden in kleinverpakking erbij worden betrokken. *Kleingebruikers* van zaden zijn: volkstuinders, states en stinzen, landgoederen, cultuurtoeristische plekken, historische boerderijen, kinderboerderijen, en dorps- en stadslandbouw.

Grootgebruikers: natuurbeheerders, zorgboerderijen en gastronomie.

Het onderwijs, educatieve instellingen en musea behoren ook tot de doelgroepen.

IV DEMONSTRATIEPLEKKEN

De tot de collectie behorende landbouwgewassen worden getoond in de *demotuin* bij de Kruidhof in Buitenpost. Er is er ook zo'n tuin bij het Fries Landbouwmuseum in Goutum.

Tot nu kent Fryslân drie fokcentra. Dat voor de Friese hoenders bij Vijversburg in Zwartewegsend. Het fokcentrum voor de Friese krielen is ingericht bij de Naturij te Drachten. Wiepke Lam te Oudega (Zuidwest Friesland) onderhoudt een fokcentrum voor het schaap Zwartbles. In IJlst vinden we bij Rispens State een centrum voor de Friese Roodbonten.

Belangstellenden voor het Fries-Hollandse Zwartbonte rund kunnen terecht bij Wiepkje van Dam te Wijns.

Belangstellenden voor het Friese melkschaap kunnen worden geïnformeerd door W. Kuiken te Kollumerpomp.

Belangstellenden voor het schaap Zwartbles kunnen terecht bij Antsje Noordenbos in Koudum of bij Wiepke Lam in Oudega (ZW Fryslân).

Belangstellenden voor de Friese Stabijhoun of Wetterhoun kunnen worden geïnformeerd bij een van de bezoekadressen van de NVSW (zie de website van de Nederlandse Vereniging Stabij- en Wetterhounen).

Voor informatie over de landgeiten kan men zich vervoegen bij Albert Thalen te Oudwoude.

De Friese Hoenders worden vertegenwoordigd door HarmJan Brink te Weidum.

Informatie over de Friese fruitrassen kan worden ingewonnen bij 'Stichting Fruit yn Fryslân' (0516 499326), of bij de 'Vrienden van het oude fruit' (0513 529357).

Informatie over de oorspronkelijke houtige gewassen is te verkrijgen bij het 'Herbarium Frisicum' in Wolvega (06 38228873).

V ACTIVITEITEN

Met het oog op het voorafgaande worden door het Platform de volgende *activiteiten* ondernomen:

- veilig stellen en documenteren van de rassen en gewassen;
- bevorderen van het gebruik van de ervoor in aanmerking komende Freise streekassen als streekproduct;
- publiciteit en voorlichting t.a.v. de rassen en gewassen
- educatieve activiteiten;
- inspelen op de mogelijkheden van plattelandsontwikkeling met het oog op agro-biodiversiteit; streekproducten; cultuurtoerisme en recreatie; receptuur, kookkunst en gastronomie; natuurinclusieve landbouw en ruimtelijke kwaliteit.

UIT DE PLATFORMREEKS TE BESTELLEN PUBLICATIES

1. *Werken aan verscheidenheid*: werkzaamheden van het Platform Friese Rassen en Gewassen. Prijs: €2.50
2. De Friese rassen en gewassen en *grondgebruikers* Prijs: €2.50
3. De Friese rassen en gewassen en *receptuur, kookkunst en gastronomie* Prijs: €2.50
4. De Friese rassen en gewassen en *streekproducten* Prijs: €2.50
5. De Friese rassen en gewassen en *ruimtelijke kwaliteit* Prijs: €2.50
6. De Friese rassen en gewassen en de *natuurinclusieve landbouw* Prijs: €2.50
7. De Friese rassen en gewassen en de *stads- en dorpslandbouw* Prijs: €2.50
8. De Friese rassen en gewassen en *educatie* Prijs: €2.50
- 9-11 In een drietal *brochures* wordt verduidelijkt om welke rassen en gewassen het gaat en voorbeelden gegeven van wat er nu al mee gedaan wordt. Prijs: €7.50 per stuk
12. In een *naslagwerk* worden de Friese rassen en gewassen uitgebreid beschreven. Prijs: €10
13. In 2019 verschijnt een uitgebreide *documentatie* met teksten en foto's van de rassen. Prijs: €20
14. In de publicatie '*Tiden hawwe tiden*' wordt de Friese agrarische geschiedenis vanaf het eerste begin tot de huidige tijd beschreven. Per tijdvak wordt vermeld welke Friese en met Fryslân verwante landbouwgewassen, dierenrassen en fruitrassen zich voordeden. Prijs: €10
15. Een globale beschrijving van de *landbouwgewassencollectie* van het Werkverband Friese Rassen en Gewassen. Prijs: €2,50
16. Een globale beschrijving van de Friese en met Fryslân verwante *dierenrassen* Prijs: €2,50
17. Een globale beschrijving van de Friese en met Fryslân verwante *fruitrassen*. Prijs: €2,50
18. Een globale beschrijving van de in Fryslân gesignaleerde *houtige gewassen* Prijs €2,50
19. Het fokken van de Friese of met Fryslân verwante *dierenrassen*. Prijs: €5
20. Het winnen van zaden en knollen van de Friese en met Fryslân verwante *landbouwgewassen*. Prijs: €5
21. Het instandhouden en vermeerderen van het *Friese fruit* Prijs: €3
22. Platform Friese Rassen en Gewassen. Prijs: €2,50.
23. Een introductie van het aan te bieden zaad in *zakjes* en *zakken*. Prijs: €2.
24. *FAN FRYSLANS GRUN*: Raamplan voor een gebundelde aanpak van de praktische en economische toepassing van de Friese en met Fryslân verwante dierenrassen, landbouwgewassen, fruitrassen en houtige gewassen. Prijs: €5

Bovengenoemde publicaties kunnen met vermelding van de nummers en het bezorgadres worden besteld door overmaken van de genoemde bedragen op banknummer NL16 TRIO 0197 646 174 ten name van penningmeester Werkverband Friese Rassen. Het gehele pakket kan door overmaking van €100,00 via het vermelde banknummer en via info@werkverband-frieserassen.nl besteld worden. De portokosten bedragen: €10

Door ons periodiek OER blijft u op de hoogte van wat er zich afspeelt bij het Platform Friese Rassen en Gewassen. Voor €10,00 abonnementsgeld in het jaar krijgt u het tijdschrift over de mail toegezonden.

Postabonnees betalen €12,50.

Banknummer: NL 16 TRIO 0197 646 174 t.n.v. Werkverband Friese Rassen.

Vermeld bij de bankoverschrijving uw mailadres of, bij toezending over de post, uw naam en postadres.

Deze brochure is bestemd voor overheden, kerkbestuurders, akkerbouwers, mensen werkzaam in de tuinbouw, hobbytuinders, eigenaren van cultuurtoeristische voorzieningen, landgoederen en historische boerderijen om een beeld te geven van de door het Platform Friese Rassen en Gewassen ondernomen activiteiten. Om dezelfde reden wordt deze brochure verspreid onder beheerders van kinder- en zorgboerderijen, onderwijsinstellingen, dorps- en stadslandbouwprojecten, campinghouders, musea en beheerders van natuurterreinen.

Platform Friese Rassen en Gewassen

www.friesehoenderclub.nl

www.nzs.nl

www.zeldzamerassen.nl
zwartbles-fokkersgroep

www.roodbontfriesvee.nl

www.melkschepen.nl

www.fruitynfryslan.nl

www.baggelhof.nl

www.szh.nl

www.vriendenvanhetoudefruit.nl

www.werkverband-frieserassen.nl

www.friesehollands.nl

www.herbariumfrisicum.nl

www.nvsw.nl

www.landgeit.nl

www.dekruidhof.nl